

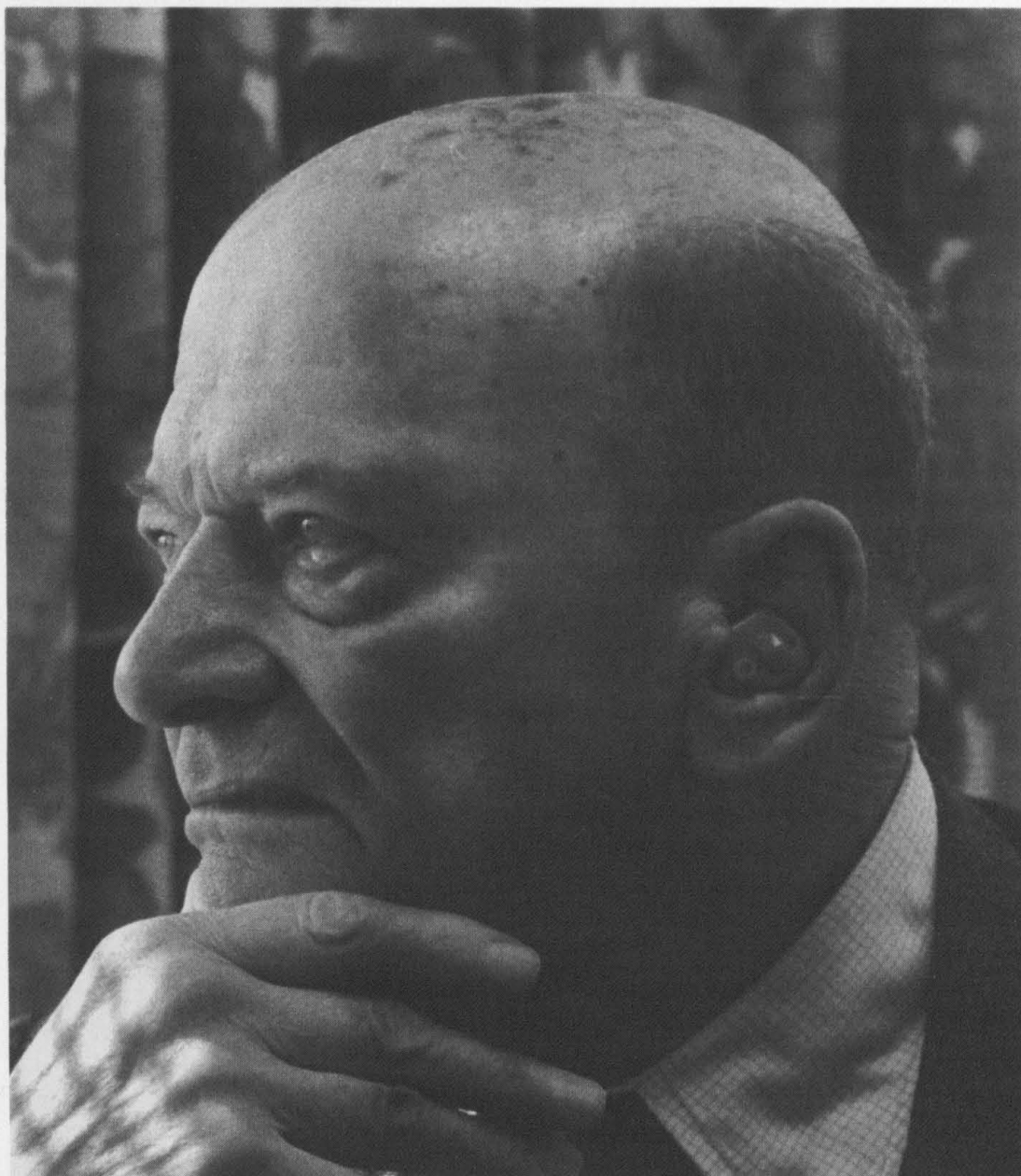
Citation:

J. Pen, Levensbericht G. von Haberler, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1995, Amsterdam, pp. 41-46

Herdenking door J. Pen

Gottfried Haberler

20 juli 1900 – 6 mei 1995

Gottfried Haberler

Gottfried von Haberler werd op 20 juli 1900 geboren in de buurt van Wenen. Hij overleed op 6 mei 1995 in Washington als een der vooraanstaande economen van de eeuw die hij bijna volledig had meegemaakt. Zijn geboorteplaats gaf hem een voorsprong: Wenen was destijds een intellectueel centrum, zeker waar het de *Volkswirtschaftslehre* betreft. De Oostenrijkse School was rond 1870 ontstaan, vooral onder invloed van Carl Menger, die het gehele maatschappelijk gebeuren verklaarde vanuit het individu, wat wij tegenwoordig micro-economie zouden noemen. Het grensnut, nu bekend bij scholieren, is daar uitgevonden en dan niet als een trucje om de afnemende behoeftebevrediging te beschrijven, maar als een principe dat grote samenhangen in de samenleving kan blootleggen. Het marginalisme wordt consequent toegepast op het gedrag. De jonge Haberler studeerde aanvankelijk politieke wetenschappen, daarna rechten, maar de economie had vanaf het begin zijn belangstelling. Zijn leermeester was Ludwig von Mises en tot zijn medestudenten hoorden Oscar Morgenstern (een van de bedenkers van de latere speltheorie), Fritz Machlup (die de Oostenrijkse gedachtengang zou gaan toepassen op de kennisverwerving) en Friedrich von Hayek (die later de Nobelprijs zou krijgen). Kenmerkend voor deze school is onder meer, dat de grondbegrippen met grote scherpheid en dan liefst kwantitatief worden gedefinieerd, terwijl tegelijk een duidelijk besef bestaat dat de wereld ingewikkelder in elkaar zit dan de getallen suggereren.

Deze gedachte komt al dadelijk naar voren in Haberlers eerste boek *Der Sinn der Indexzahlen* (J.C.B. Mohr, Paul Siebeck, 1927). Want indexcijfers, en met name die betreffende het prijspeil, kunnen wel scherp gedefinieerd worden en volgens welomschreven rekenprogramma's berekend, maar tegelijk is het waar dat deze getallen de werkelijkheid niet goed kunnen beschrijven; we berekenen namelijk de prijs van een oud goederenpakket dat niet meer bestaat, of van een nieuw goederenpakket dat vroeger niet bestond. Waar geen 'echte' prijsindex bestaat, bestaat ook geen 'echt' reëel inkomen. Ook dit is tegenwoordig algemeen bekend, maar in die tijd was het nieuw, en vooral de theoretische implicaties van dit gebrek aan kennis wordt wel eens vergeten, door politici en journalisten. De macro-economie werkt met grootheden, zoals het Bruto Nationaal Produkt, die een conventioneel karakter dragen – de conventies waarmee ze worden berekend, liggen vast in afspraken tussen onderzoekers. Bij sommige aanhangers van de Oostenrijkse School leidt deze spanning tussen wat we kunnen weten en wat we eigenlijk zouden moeten weten tot een verwerping van de macro-economie; dit geldt vooral voor Haberlers leermeester Von Mises en ook voor Machlup en de latere Hayek. Ook P. Hennipman, de voornaamste aanhanger van de Oostenrijkse School in het naoorlogse Nederland, stond kritisch tegenover de macro-economie.

Haberlers aandacht ging al spoedig uit naar de theorie van de internationale handel, waaraan hij belangrijke bijdragen heeft geleverd. Ook hier is de grondgedachte, dat individuele consumenten en producenten bepalen wat er in feite gebeurt. De verklaring van de handelstromen tussen landen moet aanknopen bij

het gedrag van die individuen. Dit idee is strijdig met de nationalistische visie, die zegt dat handel is: handel tussen landen, en wie de internationale betrekkingen wil begrijpen moet letten op de toestand in de landen. In deze macro-gedachten-gang speelt de staat al dadelijk een herkenbare rol. De Oostenrijkse benadering heeft de neiging de staat uit te schakelen, behalve als spelbreker in het handels-verkeer. De politieke conclusie, dat vrijhandel goed is voor alle betrokkenen, ligt voor de hand. Haberler heeft deze stelling onderbouwd, doordat hij er in is geslaagd, het kostenbegrip dat sinds David Ricardo een doorslaggevende rol speelde in de verklaring van de internationale arbeidsverdeling, te verhelderen. Kosten zijn bij Haberler de opgeofferde alternatieven; een gedachte die onmiddellijk voortvloeit uit de grensnutgedachte. De theorie der comparatieve kosten, die bij Ricardo nog de vorm aannam van comparatieve arbeidskosten, wordt daardoor op een nieuwe marginalistische leest geschoeid. De verhouding der kosten is gelijk aan de prijsverhouding; dit is een conditie voor het optimum. Ook dit is weer iets wat moderne economen vertrouwd in de oren klinkt, maar Haberler publiceerde zijn boek *Der Internationale Handel* (Springer) in 1933. Het was in die tijd, dat de alternatieve kosten ook grafisch werden voorgesteld, door een transformatiecurve; dit staat vooral op naam van John Hicks, maar ook Haberler heeft deze voorstelling gebruikt. Tegenover de transformatiecurve staat de indifferentiecurve, die het nut weerspiegelt. Zo kan men laten zien, dat alle participanten door de ruil op een hogere indifferentiecurve terecht komen; de welvaart neemt door de internationale arbeidsverdeling toe. Vanuit deze constatering heeft Haberler zich bezig gehouden met de welvaartstheorie, dat is het onderdeel van de theorie dat uitspraken probeert te doen over de vraag of de ene situatie, in enigerlei objectieve zin, verkieslijker is dan de andere. Het is een enigszins ontmoedigend onderwerp; een artikel uit 1950, dat een exacte uiteenzetting geeft van het optimum van de internationale handel. (*Some Problems in the Pure Theory of International Trade, Economic Journal*, vol. LX, no. 238, June 1950) eindigt in een sceptische toon. Maar het artikel is niet sceptisch als het gaat over de voordelen van de vrijhandel. De auteur onderzoekt talloze gevallen, waarin protectie de welvaart verhoogt en erkent dat deze gevallen kunnen bestaan; ze zijn overwegend te herleiden tot starre prijzen en externe effecten. Hij is dus geen dogmatische tegenstander van protectie, maar hij laat wel zien dat veel pleidooien voor bescherming berusten op misverstanden.

Toen dit artikel verscheen, in 1950, was Haberler al hoogleraar aan de Harvard Universiteit en er was intussen in zijn leven veel veranderd. Want Oostenrijk was door de Duitsers bezet en Haberler was naar de Verenigde Staten uitgeweken. Het 'von' was uit zijn naam verdwenen. Hij was sinds 1928 lector en later hoogleraar aan de Universiteit van Wenen in de economie en de statistiek. Zijn emigratie in 1936 viel niet moeilijk te organiseren, want hij was tussen 1927 en 1929 Fellow geweest bij de Rockefeller Foundation, eerst aan de University of London en toen aan de Harvard Universiteit. In 1931-32 bezocht hij die universi-

teit als *visiting lecturer*, en onmiddellijk daarop ontving hij de onderzoekopdracht die hem wereldberoemd zou maken.

In het jaar 1930 had de Assemblée van de Volkenbond te Genève een resolutie aangenomen die constateerde dat de studie van de telkens terugkerende depressies verbetering behoeft. Er waren uiteenlopende verklaringen in omloop, deels strijdig, deels aanvullend; soms werden de zonnevlekken als oorzaak aangewezen, soms overinvestering, soms onderconsumptie, soms ingebouwde feilen in het bankwezen. Door deze theoretische verwarring werd uiteraard ook de overheids-politiek gehinderd. Besloten werd om een geleerde uit te nodigen deze conjunctuurtheorieën in kaart te brengen, te vergelijken, van misverstanden te zuiveren en, zo mogelijk, tot een synthese te komen. Het was niet de bedoeling, een geheel nieuwe theorie te verzinnen, maar wel om het overzicht zodanig te formuleren dat de theorieën zich zouden lenen voor kwantitatieve toetsing. De eerste opdracht, het onderzoek der bestaande theorieën, werd gegeven aan Gottfried von Haberler, jeugdig hoogleraar te Wenen. Het vervolg, de kwantitatieve toetsing, werd uitbesteed aan een evenzeer jeugdige Nederlander, Jan Tinbergen, ambtenaar bij het Centraal Bureau voor de Statistiek te Den Haag. De eerste uitgave van Haberlers werk verscheen in 1937 onder de titel *Prosperité et Dépression, Etude Théorique des Cycles Economiques* (Société des Nations, Genève); of, in de gelijktijdige Engelse uitgave *Prosperity and Depression*. Al spoedig kwamen er herziene drukken, want juist in die jaren kwamen er nieuwe theorieën op; die van Keynes was de meest opzienbarende. In mijn eigen exemplaar, van 1939, was deze invloed ten dele verwerkt. Haberlers boek had een grote invloed, misschien niet op de richting van het economisch denken, maar op de intellectuele ontwikkeling van sommige jonge lezers.

Misschien is hier een persoonlijke noot op zijn plaats. Weinig boeken hebben zoveel bijgedragen aan mijn opvoeding als *Prosperité et Dépression*. Ik heb het gelezen na mijn kandidaatsexamen; het was in het holst van de oorlog, de universiteit was gesloten, studie betekende zelfstudie met hulp van medestudenten. De theorie van Keynes hield ons bezig, zonder dat wij diens boek van 1936, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, hadden gelezen; het was tamelijk afschrikwekkend. De schok van het nieuwe had ik ervaren door het boek van Joan Robinson, *Introduction to the Theory of Employment* (1938). Deze geharnaste volgeling van Keynes maakte mij in de war, al was het maar omdat de colleges van mijn leermeester Hennipman op geheel andere leest waren geschoeid: die van het weloverwogen eclecticisme, maar dan toch met een Oostenrijkse inslag. Wij debatteerden over Keynes en anti-Keynes, en in dat debat kwam het boek van Haberler als een verhelderende leidraad. De meningsverschillen over het karakter van de depressie werden gerubriceerd, waarbij bleek dat veel afhing van de gemaakte vooronderstellingen. Haberler probeerde, overeenkomstig de opdracht van de Volkenbond, een neutraal standpunt in te nemen, wat overigens niet helemaal lukte – hij hield niet van de Keynesiaanse

benadering, al ging hij daarin minder ver dan zijn studiegenoot Hayek, die van de bestrijding van Keynes een tijdlang een volledige dagtaak had gemaakt. Als kritisch overzicht van de bestaande literatuur was *Prosperité et Dépression* onovertroffen. Het bespreekt, volgens mijn sterk beduimelde exemplaar van de druk van 1939, ideeën van honderddrieëndertig economen, met D.H. Roberston en J.M. Keynes als meest geciteerde auteurs. Deze twee stonden tegenover elkaar, want Roberston had in een klein, geestig boekje (*Money*, eerste druk van 1922, mijn eigen exemplaar is de negende druk van 1937, het eerste boek dat ik in 1938 als student kocht) de depressie al verklaard uit het oppotten van geld, en toen kwam Keynes met een schijnbaar tegengestelde verklaring: niet de oppotting maar de geringe consumptieneiging zou de oorzaak zijn van de werkloosheid. Maar was dat eigenlijk niet hetzelfde? Was die hele Keynesiaanse revolutie niets anders dan het plakken van nieuwe etiketten op oude zaken? Nu, dat waren precies de vragen die de Volkenbond aan Haberler had gesteld. Toen ik, in 1945, tentamen aflegde bij Hennisman ging het over deze problemen en hij moet iets gevoeld hebben van mijn enthousiasme voor het boek van Haberler. Ruim tien jaar later schreef ik zelf een boekje over Keynes versus de klassieken en ik heb toen opnieuw kunnen putten uit de voorraad kennis, opgedaan uit *Prosperité et Dépression*.

Uit het bovenstaande blijkt dat Haberler zich vooral heeft bezig gehouden met de internationale handel en met de conjunctuur. Beide onderwerpen worden in samenhang behandeld in het enige boek, dat na zijn vertrek naar de Verenigde Staten van zijn hand is verschenen: *Economic Growth and Stability*, Nash Publishing, 1974. Het accent ligt anders dan in de jaren dertig: toen was de depressie actueel, in de jaren zestig en zeventig overheerste de vrees voor inflatie en vroeg men zich af of groei en volledige werkgelegenheid niet telkens zouden leiden tot overmatige expansie. Dit thema had een lange Oostenrijkse traditie, want Haberlers studiegenoot Hayek was in de jaren twintig zijn wetenschappelijke loopbaan begonnen met de analyse van overinvestering, die ten koste gaat van de consumptie waardoor onvermijdelijk een terugval ontstaat die de vorm van een crisis kan aannemen. Dit thema komt bij Haberler na een halve eeuw terug. Het valt overigens op, dat hij na zijn vijftigste jaar vooral tijdschriftartikelen heeft gepubliceerd; zijn belangrijkste werk heeft hij verricht voor zijn veertigste. Een mogelijke verklaring voor de wat geringere produktiviteit op latere leeftijd zou kunnen zijn, dat hij leed aan de ziekte van Parkinson. Maar hij bleef schrijven, speciaal bijdragen aan feestbundels en levensberichten van overleden vrienden (zoals Machlup). Haberler was sinds zijn emeritaat van Harvard in 1971 *resident scholar* van het *American Enterprise Institute for Public Policy Research* te Washington, dat hem voorzag van secretariële ondersteuning. Zijn laatste publicatie verscheen toen hij 91 was!. Hij is niettemin 94 jaar oud geworden.

Een geleerde leeft niet alleen voort in zijn werk maar ook in de herinnering van zijn leerlingen. De meest bekende van Haberlers studenten aan de Harvard Universiteit is de latere Nobelprijswinnaar Paul Samuelson. Hij zei dat drie grote Oostenrijkers de economische wetenschap op een hoger peil hebben gebracht, te weten Schumpeter, Hayek en Haberler, en dat van deze vakgenoten Gottfried Haberler 'was the economist's economist, a creative and eclectic advocate of free international trade'. (Schriftelijke mededeling van het genoemde instituut, 8 mei 1995.) Uit het bovenstaande verslag blijkt dat deze mening in Nederland, door althans één waarnemer, wordt gedeeld.